

УДК 303.094.5:330.133.2:330.133.7

ЕКОНОМІЧНЕ ПІДҐРУНТЯ ВИЗНАЧЕННЯ ВАРТОСТІ УСТУПКИ ПРАВА ВИМОГИ ВІДШКОДУВАННЯ ДЛЯ СТОРІН ПРАВОЧИНУ, ВИЗНАНОГО НЕДІЙСНИМ

Поздняков Юрій Володимирович,
провідний експерт-оцінювач,
представник Експертної ради у Львівській області,
Українське товариство оцінювачів (УТО)
e-mail: jerzy.pozdniakow@gmail.com

Садовенко Юрій Павлович,
оцінювач,
Українське товариство оцінювачів (УТО)
e-mail: 444sad555@gmail.com

Анотація. Установлено найбільш впливові ціноформувальні фактори, що визначають показники вартості нематеріального активу у формі повних або часткових майнових прав щодо уступки права вимоги повернення майна/грошових коштів сторонам угоди, визнаної недійсною в судовому порядку. Зроблено аналіз відповідності отриманого показника вартості майнових прав поняттю справедливої вартості. Визначено теоретичне підґрунтя пропонованої методики у формі базових принципів незалежної оцінки, які є підставою алгоритму визначення кількісних показників вартості майнових прав. Здійснено порівняльний аналіз спільних і відмінних характеристик вартості оцінюваного нематеріального активу, для випадків непогашених взаємних боргових зобов'язань сторін угоди, визнаної нечинною, і стягнення дебіторської заборгованості. На підставі узагальнення результатів виконаного порівняльного аналізу запропоновано загальною методологічною основою для визначення вартості майнових прав щодо уступки права вимоги повернення майна/грошових коштів за угодою купівлі-продажу матеріальних активів, яка визнана недійсною в судовому порядку, вважати методи та оціночні процедури незалежної оцінки, розроблені для оцінки подібного об'єкта оцінки в нематеріальній формі, а саме — дебіторської заборгованості.

Ключові слова: оцінка майна і майнових прав, ринкова вартість, угода купівлі-продажу, визнання угоди нечинною, судові рішення, економіко-правові наслідки, нематеріальний актив, повні майнові права, пакет часткових майнових прав.

Формул: 0; рис.: 0; табл.: 0; бібл.: 14.

ASSIGNMENT OF RIGHT COMPENSATION COSTS DETERMINATION ECONOMIC BASE FOR THE LEGAL TRANSACTIONS CONFESSED INVALID

Pozdnyakov Yuriy,
Leading expert appraiser,
UAA Expert council deputy in Lviv district,
Ukrainian Appraisers Association (UAA) Member
e-mail: jerzy.pozdniakow@gmail.com

Sadovenko Yuriy,
Appraiser,
Ukrainian Appraisers Association (UAA) Member
e-mail: 444sad555@gmail.com

Abstract. In the article it is set mostly influenced pricing factors that determine complete or partial property rights cost indexes — assignment of right compensation costs in property/ monetary resources return to parties of legal purchase-sale transactions agreement confessed invalid cases. The analysis of the got valued costs index accordance to the fair value concept is done. Theoretical base of the offered methodology is certain as the obtained independent estimation basic principles. The comparative analysis of estimated intangible asset general and special characteristics, for the cases of mutual unliquidated debts between purchase-sale transaction agreement confessed invalid parties, and debtor account receivable, is considered.

By described researches it is shown, that implementation of evaluation works in this class cases is highly complicated by the large variety of possible evaluation situations. The variation spectrum of these evaluation situations descriptions demonstrates considerable variation in the wide range of major characteristics, such as: purchase-sale transaction property costs; conditions of property sale; descriptions of the same class property market situation; period of time term that passed from a purchase-sale transaction property agreement conclusion moment to the moment of this

agreement invalid confession, and others like that. In the article it is suggested to carry out differentiation of all possible this class tasks evaluation situations on the basis of their dichotomy division with the sign of time period duration passed from a purchase-sale transaction property agreement conclusion moment to the moment of this agreement invalid confession court decision.

In the article is educed that the major economically-legal consequences of court decision about transaction agreement invalid confession within the limits of it's interpretation in the modern economical measurements paradigm are the facts of appearance of the mutual unliquidated debts between purchase-sale transaction agreement parties, and also appearance these parties duty on bilateral agreement property restitution. It is well-proven that the date of this mutual debts appearance is chronologically due to the moment of court decision about transaction agreement invalid confession cramps acceptance. But here, in obedience to an actually operating legislative norm, the term of this debt existence follows to deduct from the date of the transaction agreement confessed. The last conclusion is predefined by operating legislative norm, in obedience to which the legal «transaction confessed by a court invalid is invalid from the moment due the transaction date». Id est, court law qualification of legal transaction that took place in a past tense is corrected at that rate nowadays court decreets — and the task of appraiser is to obtain and define by calculation economic changes number that took place as a result of this adjustment in nowadays contemporaneity. It is shown that at purchase-sale transaction property agreement subject legal status uncertainty situation presence, in most general case of the evaluation situations investigated class; it is expedient to examine the property rights costs as an intangible asset.

On the basis of the got conclusions it is suggested for this class tasks decision to apply methodologies of independent valuation/appraising, which are used for the of costs estimation of the most closely near after economic non-material assets valuation/appraising, — namely, account receivable. Thus, as a result of undertaken study and analysis of operating legislative base it is set forth and proved some practical recommendations, especially of independent estimation methodical base choice suitable for the property (property rights) costs calculation obtaining on the legal transactions agreements confessed invalid in the judicial order. Possibility and expediency of interpretation of estimation object, that was transaction agreement subject in such evaluation situations, are shown. So, estimation object is examined as an intangible asset — namely, as a bundle/package of complete or partial property rights, depending on the degree of estimation object legal status uncertainty and the time period duration passed from a purchase-sale transaction property agreement conclusion moment to the moment of this agreement invalid confession court decision.

Keywords: real estate and property rights valuation/appraising, market value, purchase-sale transaction, court decision, transaction invalid confession, economically-legal consequences, intangible asset, bundle of complete property rights, package of partial property rights.

Formulas: 0; fig.: 0; tabl.: 0; bibl.: 14.

ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ОСНОВА ОПРЕДЕЛЕНИЯ СТОИМОСТИ ПРАВА ТРЕБОВАНИЯ ВОЗМЕЩЕНИЯ ДЛЯ СДЕЛКИ, ПРИЗНАННОЙ НЕДЕЙСТВИТЕЛЬНОЙ

Поздняков Юрий Владимирович,
ведущий эксперт-оценщик,
представитель Экспертного совета УОО во Львовской области,
Украинское общество оценщиков (УОО)
e-mail: jerzy.pozdniakow@gmail.com

Садовенко Юрий Павлович,
оценщик,
Украинское общество оценщиков (УОО)
e-mail: 444sad555@gmail.com

Аннотация. Выявлены наиболее сильно влияющие ценоформирующие факторы, которые определяют показатели стоимости нематериального актива в виде пакетов полных или частичных имущественных прав, касающихся уступки права требования возвращения имущества/денежных средств сторонам сделки, признанной недействительной. Выполнен анализ соответствия полученного показателя стоимости понятию справедливой стоимости. Определена теоретическая база предлагаемой методики в виде базовых принципов независимой оценки, которые положены в основу алгоритма определения количественных показателей стоимости имущественных прав. Осуществлен сравнительный анализ общих и отличных характеристик оцениваемого нематериального актива, для случаев непогашенных взаимных долговых обязательств сторон сделки, признанной недействительной, и взыскания дебиторской задолженности. Предложено общей методологической основой для определения стоимости имущественных прав, касающихся уступки права требования возвращения имущества/денежных средств по сделке покупки-продажи материальных активов, которая признана недействительной в судебном порядке, считать методы и оценочные процедуры независимой оценки, разработанные для оценки подобного объекта оценки в нематериальной форме, а именно — дебиторской задолженности.

Ключевые слова: оценка имущества и имущественных прав, рыночная стоимость, сделка покупки-продажи, признание сделки недействительной, судебное решение, нематериальный актив, экономико-правовые последствия, полные имущественные права, пакет частичных имущественных прав.

Формул: 0; рис.: 0; табл.: 0; библ.: 14.

Вступ. При визначенні вартості відшкодування — взаємної обоюдної реституції сторін — у разі визнання раніше укладеної угоди нечинною існує методологічна невизначеність щодо виконання оціночних робіт. Методична база для подібних оціночних ситуацій до цього часу недостатньо опрацьована і не описана у фаховій літературі. Це пов'язано з недосконалістю законодавчої бази, специфічністю оціночного завдання і браком теоретичних розробок з обґрунтування методик, придатних для цього випадку. Пропонуємо підхід до оцінки такого об'єкта оцінки як до нематеріального активу — повних або часткових майнових прав уступки права вимоги повернення сторонам угоди майна/грошових коштів за їхньою вартістю на дату відшкодування.

Наразі недослідженою частиною проблеми є встановлення основних ціноформувальних факторів, що визначають показники вартості досліджуваного об'єкта оцінки. Також теоретичний інтерес становить аналіз спільних і відмінних характеристик вказаного вище нематеріального активу як об'єкта оцінки, у формі непогашених взаємних боргових зобов'язань сторін угоди, визнаної нечинною, і відношень сторін «дебітор — кредитор». Необхідність практично вирішувати сформульоване завдання змушує до інтенсифікації теоретичних розробок у цьому напрямі; потреба у справедливому задоволенні майнових інтересів сторін судових суперечок зумовлюють її надзвичайну актуальність і практичну цінність.

Аналіз досліджень і постановка завдання. Метою статті є: дослідження найбільш впливових ціноформувальних факторів, що визначають показники вартості повних або часткових майнових прав, — уступки права вимоги повернення сторонам угоди майна/грошових коштів за їхньою вартістю на дату відшкодування; аналіз відповідності отриманого за таким підходом показника вартості поняттю справедливої вартості; встановлення базових принципів теорії незалежної оцінки, що можуть стати підґрунтям пропонованої методики; порівняльний аналіз спільних і відмінних характеристик оцінюваного нематеріального активу, для випадків непогашених взаємних боргових зобов'язань сторін угоди, визнаної нечинною, і стягнення дебіторської заборгованості. Методом дослідження проблеми є узагальнення і аналіз даних, отриманих на підставі оціночної практики, та порівняльний аналіз спільних і відмінних характеристик оцінюваного нематеріального активу та дебіторської заборгованості, з наступним теоретичним обґрунтуванням підвалин пропонованої методики оцінювання вартості нематеріального активу.

Результати дослідження. Узагальнення практичного досвіду виконання оціночних робіт дозволило визначити найбільш суттєві фактори впливу, що визначають показники вартості досліджуваного об'єкта оцінки. Проаналізувавши суттєві особливості законо-

давчої бази та її економічних наслідків для сторін угоди купівлі-продажу, визнаної недійсною, приходимо до висновку, що в подібній оціночній ситуації розмір вартості оцінюваних майнових прав визначається, насамперед, двома основними ціноформувальними факторами:

1) розміром вартості майна, визначеним і сплаченим на дату, за якою відбулася угода, що пізніше була визнана недійсною, — тобто за фактичною вартістю, яка була сплачена покупцем при укладенні угоди купівлі-продажу матеріальних активів;

2) терміном володіння/користування/розпорядження покупцем цим майном — тобто тривалістю періоду часу від дати, коли відбулася угода купівлі-продажу, до дати, коли вона була визнана недійсною (або до сучасної дати оцінки). При цьому показник вартості права вимоги повернення майнових прав розглядається як сучасна вартість взаємної непогашеної заборгованості сторін угоди, що виникла на дату укладення угоди внаслідок ухвалення судом рішення про визнання недійсності правочину і виникнення внаслідок цього взаємних боргових зобов'язань сторін угоди та обов'язку за двосторонньою реституцією.

Термін давності цієї взаємної непогашеної заборгованості вважаємо доцільним установити на підставі статті 236 «Момент недійсності правочину» [1, с. 1]. Виходячи з цього, увесь термін володіння покупця майном (повними або частковими майновими правами на нього) — тобто тривалістю періоду часу від дати, коли відбулася угода купівлі-продажу, і до дати, коли вона була визнана недійсною, — вважається періодом існування взаємної заборгованості сторін угоди, оскільки закон у розглянутому варіанті однозначно трактує правочин «недійсним з моменту його вчинення». Зрозуміло, що відповідно до сформульованої вище концепції оцінки розмір вартості майнових прав знижується з плином часу. Підтвердженням цієї закономірності є, зокрема, теоретичні засади і загальноприйнята практика оренди та лізингу, а також закономірності зміни вартості грошей у часі. Вплив факторів усіх видів зносу діє виключно в напрямку зниження вартості матеріальних активів із плином часу. Це цілком узгоджується зі змістом поняття «справедлива вартість», яка протягом періоду користування майном первинного власника знижуватиметься, залежно від періоду часу, коли майнові права первинного власника були передані іншій стороні за угодою купівлі-продажу.

Згідно з визначенням у главі 2 «Визначення термінів» Правил бухгалтерського обліку доходів і витрат банків України, справедлива вартість — це ціна, яка була б отримана за продаж активу або сплачена за передавання зобов'язання у звичайній операції між учасниками ринку на дату оцінки [2, с. 1]. За більш деталізованим формулюванням, справедлива вартість (*Fair Value*) — це сума, за якою може бути здійснений

обмін активу або оплата зобов'язання в результаті операції між обізнаними, зацікавленими і незалежними сторонами. Термін «обізнані» означає, що зацікавлений покупець і зацікавлений продавець достатньо поінформовані про характеристики об'єкта оцінки, його фактичне і потенційне використання, а також про стан ринку на дату балансу. Зацікавлений покупець мотивований, але не зобов'язаний купувати. Визначення справедливої вартості передбачає фінансову операцію між незалежними сторонами, тобто між сторонами, що не мають між собою жодних особливих або конкретних стосунків, які зробили б ціну операції нехарактерною для умов ринку. Вважається, що така операція — це операція між непов'язаними сторонами, які діють самостійно. Інформація про угоди, здійснені з дотриманням поняття «справедлива вартість», дає змогу порівнювати різноманітні фінансові інструменти, які мають однакові економічні характеристики, незалежно від мети їх утримання, термінів випуску, придбання чи емітентів.

У разі оцінки вартості права вимоги відшкодування для сторін угоди, визнаної недійсною, концепції справедливої вартості відповідатиме показник вартості, адекватний розміру споживчої вартості взаємної непогашеної заборгованості. Оскільки споживча вартість цього активу має негрошовий характер, то значення ринкової вартості права вимоги в цьому разі можна розглядати як найбільш адекватну трансформацію негрошового показника споживчої вартості у грошовий показник ринкової вартості. Основою для коректного розрахунку останньої є аналіз таких категорій, як корисність чи цінність оцінюваного активу для споживача (у цій оціночній ситуації — для сторони угоди), у разі наявності можливості цього активу забезпечити цій стороні певні економічні переваги чи вигоди. Теоретичним обґрунтуванням цього тезису є базові принципи теорії експертної оцінки, зокрема — принципи очікування, заміщення, корисності.

Принцип очікування (*Anticipation*) полягає в установленні значення біжучої (поточної) вартості доходів або інших вигід від використання активу, які можна одержати в майбутньому від отримання майнових прав на цей актив. Властиво, принципом очікування визначається можливість використання для визначення вартості оцінюваних майнових прав вартості тих доходів, які вони можуть забезпечити в майбутньому. Тобто завдання визначення оцінки вартості права вимоги відшкодування для сторін угоди, визнаної недійсною, полягає, насамперед, у визначенні вартості майбутніх грошових ресурсів у часі (*The Time Value of Money*). Згідно з принципом очікування, вартість об'єкта оцінки кількісно дорівнює поточній вартості майбутніх доходів, що їх може забезпечити використання цього активу. Відповідно до п. 8 НСО-1 [3, с. 1], «принцип очікування передбачає, що вартість об'єкта оцінки визначається розміром економічних вигід, які очікуються від володіння, користування, розпорядження ним». Згідно з цим грошова оцінка корисності об'єкта оцінки визначається величиною ймовірних майбутніх доходів від використання цього активу. Щодо незалежної оцінки важливими є величина, якість і тривалість майбутнього потоку очікуваних доходів, ураху-

ваючи також імовірні вигоди від можливого його перепродажу після завершення використання. За такого розуміння застосування принципу очікування є можливість визначити оцінку вартості досліджуваного об'єкта через установлення біжучої вартості майбутніх доходів або інших вигід, які можуть бути отримані в майбутньому від права володіння нематеріальним активом, що оцінюється в цьому разі. Це дає підстави для застосування дохідного підходу, який ґрунтується на понятті капіталізації майбутніх доходів, тобто на визначенні їхньої біжучої вартості на дату оцінки.

Принцип заміщення (*Substitution*) проголошує, що максимальна вартість об'єкта оцінки визначається мінімальною ціною, за якою можна придбати аналогічний об'єкт з еквівалентним показником корисності. Таким чином, коли інвестор виконує пошук потрібного йому об'єкта, він аналізуватиме потік доходів, що забезпечують різні об'єкти з близькими характеристиками, якістю і рівнем ризику. Максимальна ціна, яку добре поінформований інвестор із здоровим глуздом зможе запропонувати за вибраний ним об'єкт, буде визначатися зіставленням вартості майбутніх потоків доходів, що їх зможуть забезпечити порівнювані активи. З принципу заміщення випливає, що покупець не сплатить за цей актив більшої суми, ніж мінімальна ціна іншого подібного активу з такою ж самою корисністю. Принцип заміщення є базовою основою для методології розрахунку оцінок вартості повних або часткових майнових прав як уступки права вимоги повернення сторонам угоди майна/грошових коштів із використанням порівняльного підходу. У разі оцінки вартості права вимоги відшкодування для сторін угоди, визнаної недійсною, принцип заміщення має дещо обмежене застосування. Адже йдеться лише про передання майнових прав однією стороною угоди іншій її стороні, а не про купівлю-продаж матеріального активу на вільному відкритому ринку. Зрештою, після врегулювання взаємної заборгованості сторін і виконання рішення суду про визнання угоди нечинною, кожна зі сторін матиме право володіння, розпорядження і користування отриманими активами на власний розсуд — у тому числі, і право продати цей актив за його ринковою вартістю на відкритому конкурентному ринку.

Принцип корисності (*Utility*) визначає корисність як здатність оцінюваного активу задовольняти потреби користувача в певному місці та в певний період часу. У загальному варіанті об'єкт оцінки є корисним, а отже, має визначену вартість, лише тоді, коли він потрібний будь-якому потенційному власникові для реалізації певної економічної функції або задоволення певної потреби. Просторова і часова прив'язка в досліджуваному варіанті є важливим моментом, що вказує на економічну залежність споживчої цінності об'єкта оцінки від його локалізації та періоду часу його використання. Оскільки такі майнові права, як нематеріальний актив, не мають чітко визначеної просторової локалізації об'єкта з урахуванням його економічного місцезнаходження (*Situs*), перша частина обмеження є несуттєвою. Натомість друга його частина є дуже важливою: чисельне значення результату оцінки вартості права вимоги відшкодування для сторін уго-

ди, визнаної недійсною, сильно залежить від часових характеристик. Залежно від того, на якій стадії виконавчого провадження і на яку дату роблять оцінку, це значення може варіювати в широкому діапазоні. Якщо угода була здійснена за ринковою вартістю, верхньою межею цього діапазону власне і є повна ринкова вартість майна, що було предметом угоди, — на дату укладення і виконання угоди купівлі-продажу. Відповідно, нижньою межею є символічний показник в одну гривню — на дату рішення суду про визнання угоди недійсною, якщо правовий статус майна, яке було предметом угоди, невизначений або цього майна вже немає у наявності. Останній випадок не є рідкісним — наприклад, майно може бути на дату оцінки недоступне для ідентифікації; утилізоване; відсутнє в природі; продане добросовісному набувачеві, який не має обов'язку його повернення; місце знаходження і власник майна можуть бути невідомі тощо. Це є підтвердженням цілком очевидного факту, що майнові права на неіснуюче або неідентифіковане майно на відкритому ринку продати неможливо, через зрозумілий брак зацікавлених покупців. Між цими двома крайніми значеннями діапазону можливими є безліч проміжних значень показника вартості, що залежать від сукупності всіх обставин і впливу визначених вище ціноформувальних факторів, що мають вплив на вартість права вимоги відшкодування в кожному конкретному випадку.

Усі три розглянуті вище принципи віднесені авторами [4, с. 13] до групи базових принципів, що базуються на уявленнях споживача. Тому, враховуючи виявлені обмеження стосовно можливості представлення настільки специфічного об'єкта оцінки на відкритому ринку та відсутності його визначеної простої локалізації, при оцінці права вимоги в досліджуваному варіанті варто зосередитися саме на уявленнях споживача про ступінь корисності оцінюваного активу. Ми маємо на увазі, звичайно, не суб'єктивні уявлення конкретних представників сторін угоди, а лише документально підтверджені дані про можливості подальшого найбільш ефективного використання об'єкта оцінки, що можуть бути достовірними вихідними даними для оцінки.

Пропонуємо загальною методологічною основою для визначення вартості майнових прав уступки права вимоги відшкодування за угодою купівлі-продажу матеріальних активів, яка визнана недійсною в судовому порядку, вважати методи незалежної оцінки, розроблені для оцінки таких об'єктів у нематеріальній формі, як дебіторська заборгованість. Формальною підставою для такого висновку є належність обох цих об'єктів до класу нематеріальних активів і найвищий ступінь наближеності дебіторської заборгованості до об'єкта оцінки за характеристиками показників вартості. Проаналізуємо детальніше, що має спільного і чим відрізняється об'єкт оцінки у формі названих вище майнових прав від права вимоги дебіторської заборгованості.

Насамперед, спільними рисами порівнюваних об'єктів оцінки є їх визначення як нематеріальних активів (НМА), що мають правовий характер зобов'язань двох сторін, а саме — сторін угоди купівлі-продажу, або відносин «дебітора — кредитора». Також спіль-

ним є те, що ці зобов'язання в обох випадках можуть розглядатись як наявність заборгованості (однобічної чи взаємної). При цьому факт наявності цієї заборгованості, зазвичай, визнаний у безспірному порядку, документально підтверджений, обопільно визнаний сторонами та/або підтверджений рішенням суду.

Відмінністю ж у такому разі є, по-перше, характер досліджуваної заборгованості і, по-друге, ступінь опрацьованості методичної бази для встановлення вартості цих НМА при виконанні економічних вимірювань методами незалежної оцінки. Під характером заборгованості ми в цьому разі маємо на увазі дихотомічний поділ за ознакою «грошовий — негрошовий», що, властиво, і є головною іманентною відмінністю. Ступінь опрацьованості методичної бази — точніше відсутність відповідних методичних розробок на даний час, — є, зрештою, тимчасовим явищем, яке може бути виправлене навіть найближчим часом, завдяки пошуків інтересу дослідників до цієї проблематики. Але дебіторській заборгованості, як об'єкта оцінки, завжди притаманний саме грошовий характер; натомість взаємна заборгованість сторін угоди купівлі-продажу матеріальних активів, яка визнана недійсною в судовому порядку, найчастіше має негрошовий характер або ж грошовий характер лише для однієї зі сторін. А саме для продавця, який, згідно із ч. 1-2 статті 216 [5, с. 5], де законодавчо встановлено, що «у разі недійсності правочину кожна із сторін зобов'язана повернути другій стороні у натурі все, що вона одержала на виконання цього правочину...» — оскільки в найбільш загальному варіанті продавець отримав у грошовій формі кошти вартості майна, що було предметом угоди купівлі-продажу матеріальних активів. Для сторони покупця взаємна заборгованість сторін угоди має негрошовий характер, оскільки він зобов'язаний повернути стороні продавця отримане майно в натуральній формі. Передбаченим законом винятком із цієї норми є випадок неможливості такого повернення, і в такому разі покупець має «відшкодувати вартість того, що одержано, за цінами, які існують на момент відшкодування» ч. 2 статті 216 [5, с. 5]. Лише в цьому винятковому випадку неможливості повернення, тобто неможливості погашення взаємної заборгованості, характер заборгованості в досліджуваній оціночній ситуації набуває цілковито грошового характеру.

Слід зауважити, що, на відміну від самої заборгованості, грошовий характер матиме уступка права вимоги повернення взаємної заборгованості сторін угоди купівлі-продажу матеріальних активів, яка визнана недійсною в судовому порядку, — а відповідно, і її вартість може бути визначена через грошовий еквівалент. Відповідно до ст. 512—514 Цивільного кодексу України [1, с. 1] кредитор у зобов'язанні може бути замінений іншою особою внаслідок передання ним своїх прав цій особі за правочином відступлення права вимоги; при цьому до нового кредитора переходять права первісного кредитора в зобов'язанні в обсязі і на умовах, що існували на момент переходу цих прав, якщо інше не встановлено договором або законом. Правочин щодо заміни кредитора в зобов'язанні вчиняється в такій самій формі, що і правочин, на підставі якого

виникло зобов'язання, право вимоги за яким передається новому кредиторі. Таким чином, предметом договору купівлі-продажу може бути право вимоги, і положення ЦК України про відступлення (уступку) права вимоги застосовуються до договору купівлі-продажу, якщо інше не встановлено договором або законом (стаття 656 ЦК України) [6, с. 3]. Згідно зі статтею 656, ч. 3 ЦК України, предметом договору купівлі-продажу може бути право вимоги, якщо вимога не має особистого характеру [1, с. 1].

Виявлена проведеним вище аналізом різниця характеру заборгованості пов'язана з тим, що дебіторська заборгованість не має функції та всіх властивостей товару, а відповідно — продавати (передаватися) можна тільки поступкою права її вимоги. Щодо незалежної оцінки вона може мати певну грошову вартість лише в тому разі, коли має ознаки появи споживчої вартості. Остання, як відомо, має негрошовий характер і може проявлятися в покупця права вимоги як корисність чи цінність, у разі можливості придбання права вимоги забезпечити йому певні економічні переваги чи вигоди. Специфічними прикладами виникнення таких вигід для покупця права вимоги можуть бути, наприклад, такі випадки: своєчасного погашення дебіторської заборгованості покупця, що виникла за іншою угодою, шляхом взаємозаліку; відвернення можливості виникнення збитків; отримання від дебітора вигідних покупцеві товарів або послуг; установлення або збільшення ступеня контролю над дебітором. Для оцінки дебіторської заборгованості розроблені численні оціночні методики [7—14], що дозволяють визначати її ринкову вартість методами незалежної оцінки. Натомість для визначення вартості майнових прав за угодою купівлі-продажу матеріальних активів, яка визнана недійсною в судовому порядку, на даний час поки що не існує методик незалежної оцінки, розроблених для оцінки саме таких об'єктів і затверджених у встановленому порядку як нормативний документ.

У рамках взаємовідносин «дебітор — кредитор» дебіторська заборгованість при її погашенні має перейти до кредитора в незмінному — грошовому — вигляді, оскільки вона має саме грошову форму, цілком абстраговану від вартості конкретного майна/послуг. Звернення стягнення на дебіторську заборгованість полягає в переході до стягувача права боржника на отримання дебіторської заборгованості в розмірі, потрібному для виконання боргових вимог, що містяться у виконавчому документі, з урахуванням стягнення витрат після здійснення виконавчих дій, виконавчого збору і встановлених державних зборів. Таким чином, щодо оцінки дебіторська заборгованість за своєю сутністю є вираженням у грошовій формі майновим правом вимоги, що має універсально-грошовий характер, підтверджений документально і визнаний обома сторонами. Звернення стягнення на неї повинне забезпечувати виконання виконавчого документа — зокрема, шляхом подальшої реалізації цього права вимоги на відкритих торгах у межах виконавчого провадження. Стягнення має сенс і перспективу ймовірного виграшу судової

справи лише тоді, коли може бути звернене тільки на підтверджене в безперечному порядку право вимоги у грошовій формі.

Натомість у нашому випадку при встановленні наявності в боржника заборгованості, на яку може бути обернене стягнення, слід звернути увагу на її частково негрошовий характер. Для погашення взаємної заборгованості одна зі сторін, а саме — продавець майна, має отримати її погашення не у грошовій формі, а у формі повернення раніше проданого за угодою майна. Друга сторона угоди, покупець, отримує погашення взаємної заборгованості у грошовій формі — як повернення коштів, сплачених ним як вартість проданого за угодою майна.

Висновки. Можна вважати встановленим, що основними ціноформувальними факторами показника вартості взаємних боргових зобов'язань, що виникають між сторонами угоди при її визнанні недійсною, є розмір вартості майна, за яким була здійснена угода, і термін володіння/користування/розпорядження покупцем цим майном. Показник вартості права вимоги повернення майнових прав доцільно розглядати як сучасну вартість взаємної непогашеної заборгованості сторін угоди, що виникла на дату укладення угоди внаслідок ухвалення судом рішення про визнання недійсності цього правочину. Саме цей показник повною мірою відповідає поняттю справедливої вартості. Економічним підґрунтям пропонованого підходу і методики визначення вартості прав вимоги сторін у разі визнання угоди недійсною є базові принципи теорії незалежної оцінки, що базуються на уявленнях споживача, а саме: принципи очікування, заміщення і корисності.

Установленими відмінностями досліджуваних взаємних боргових зобов'язань від дебіторської заборгованості є: частково негрошовий характер досліджуваної заборгованості та ступінь опрацьованості методичної бази для встановлення вартості цих НМА. При цьому дихотомічний поділ за ознакою «грошовий — негрошовий характер» є головною і принциповою відмінністю, що іманентно та постійно властива порівнюваним нематеріальним активам, у той час як ступінь опрацьованості методичної бази є тимчасовим явищем, яке може зазнати швидких змін. Натомість уступка права вимоги повернення дебіторської заборгованості або подібної взаємної заборгованості сторін угоди купівлі-продажу матеріальних активів, яка визнана недійсною в судовому порядку, але не пов'язана із поверненням майна, завжди має виключно грошовий характер.

Отже, у досліджуваному варіанті, за наявності низки спільних ознак, спостерігаються суттєві відмінності виникнення досліджуваних взаємних боргових зобов'язань, що виникають між сторонами внаслідок визнання угоди недійсною, від дебіторської заборгованості. У всякому разі, можна з певністю стверджувати, що наявні оціночні методики, що дозволяють визначати ринкову вартість дебіторської заборгованості, є найбільш близькою методичною основою для визначення вартості майнових прав за угодою купівлі-продажу матеріальних активів, яка визнана недійсною.

Перспективи подальших наукових розробок у цьому напрямі полягають в опрацюванні, апробації та затвердженні в установленому порядку спеціалізованої методики оцінювання вартості уступки права вимоги повернення майна/грошових коштів сторонам угоди, визнаної недійсною в судовому порядку.

Список використаної літератури

1. Цивільний кодекс України [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України (ВВР). — Київ, 2003. — № 40—44. — Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
2. Правила бухгалтерського обліку доходів і витрат банків України : Постанова Правління Національного банку України від 18.06.2003 № 255 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0583-03>.
3. Національний стандарт оцінки 1 «Загальні засади оцінки майна і майнових прав» : Постанова КМУ від 10.09.2003 № 1440.
4. Фридман Дж. Анализ и оценка приносящей доход недвижимости / Дж. Фридман, Ник. Ордвей ; пер. с англ. В. Н. Лаврентьева, О. В. Тихоновой. — Москва : Дело Лтд, 1995. — 480 с.
5. Податковий кодекс України [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України (ВВР). — Київ, 2011. — № 13—14, 15—16, 17. — Ст. 112. — Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/page2>.
6. Морозов Є. Договір факторингу та уступки (цесії): відмінність та оподаткування [Електронний ресурс] / Є. Морозов // Lira.net. — 2016. — 3 червня. — Режим доступу : <http://blog.liga.net/user/emorozov/article/22474>.
7. Барон А. С. Оценка дебиторской задолженности в ходе исполнительного производства [Электронный ресурс] / А. С. Барон // Научно-техническая конференция МГТУ. Секция «Финансы и бухгалтерский учет» / Московский государственный технический университет. — 2000. — Режим доступа : http://www.mstu.edu.ru/science/conferences/11ntk/materials/section9/section9_31.html.
8. Прудников В. И. Оценка стоимости дебиторской задолженности : монография [Электронный ресурс] / В. И. Прудников. — Челябинск, 2000. — Режим доступа : http://dom-khv.ucoz.ru/index/prudnikov_v_i_ocenka_debitorskoj_zadolzhennosti/0-209.
9. Болотских В. В. О методике расчета рыночной стоимости прав требования дебиторской задолженности [Электронный ресурс] / В. В. Болотских // Репетитор оценщика. — 2018. — 5 октября. — Режим доступа : http://dom-khv.ucoz.ru/index/bolotskikh_v_v_ocenka_debitorskoj_zadolzhennosti/0-206.
10. Козырь Ю. В. Оценка дебиторской задолженности [Электронный ресурс] / Ю. В. Козырь // Репетитор оценщика. — 2018. — 5 октября. — Режим доступа : http://dom-khv.ucoz.ru/index/kozyr_ju_v_ocenka_debitorskoj_zadolzhennosti/0-208.
11. Сергеева Л. Л. Методы анализа и оценки дебиторской задолженности [Электронный ресурс] / Л. Л. Сергеева // Репетитор оценщика. — 2018. — 5 октября. — Режим доступа : http://dom-khv.ucoz.ru/index/sergeeva_l_l_metody_analiza_i_otsenki_debitorskoj_zadolzhennosti/0-207.
12. Грязнова А. Г. Оценка стоимости предприятия (бизнеса) [Электронный ресурс] / А. Г. Грязнова, М. А. Федотова, М. А. Эскиндаров, Т. В. Тазикина, Е. Н. Иванова, О. Н. Щербакова. — Москва : ИНТЕР-РЕКЛАМА, 2003. — 544 с. — Режим доступа : http://www.cons-s.ru/media/materials/ocenka_bussines.pdf.
13. Коновалова И. М. Дебиторская задолженность предприятия: анализ и стоимостная оценка [Электронный ресурс] / И. М. Коновалова // Финансово-правовое агентство. — 2011. — 10 октября. — Режим доступа : <http://www.fpa.su/biblioteka/izdaniya/pravovoe-regulirovanie-v-sfere-ekonomiki/-debitorskaya-zadolzhennost-predpriyatiya-analiz-i-stoimostnaya-otsenka-i-m-konvalova>.
14. Фельдман А. Б. Оценка кредиторской и дебиторской задолженности : методические разработки и рекомендации / А. Б. Фельдман. — Москва, 2002. — С. 27.

References

1. Verkhovna Rada Ukrainy. (2003). Tsyvilnyi kodeks Ukrainy [The Civil Code of Ukraine]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy — Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 40—44. Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/435-15>. Kyiv [in Ukrainian].
2. Natsionalnyi bank Ukrainy. (2003). *Pravyla bukhhalterskoho obliku dokhodiv i vytrat bankiv Ukrainy: Postanova Pravlinnia Natsionalnoho banku Ukrainy vid 18.06.2003 № 255* [Rules of accounting of incomes and expenses of banks of Ukraine: Resolution of the Board of the National Bank of Ukraine dated June 18, 2003 № 255]. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0583-03> [in Ukrainian].
3. Kabinet Ministriv Ukrainy. (2003). *Natsionalnyi standart otsinky 1 «Zahalni zasady otsinky maina i mainovykh prav»: Postanova KМУ vid 10.09.2003 № 1440* [National Standard for Evaluation 1 «General Principles of Appraisal of Property and Property Rights»: Ministers Cabinet of Ukraine Resolution № 1440 of 10 September 2003] [in Ukrainian].
4. Fridman, J., & Ordway, N. (1995). *Analiz i ocenka prinosyashchej dohod nedvizhimosti* [Analysis and evaluation of income-generating real estate]. (V. N. Lavrentev, O. V. Tihonova, Trans.). Moscow: Delo Ltd [in Russian].
5. Verkhovna Rada Ukrainy. (2011). Podatkovyi kodeks Ukrainy [Tax Code of Ukraine]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy — Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 13—14, 15—16, 17. Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/page2>. Kyiv [in Ukrainian].

6. Morozov, Ye. (2016, June 03). Dohovir faktorynhu ta ustupky (tsesii): vidminnist ta opodatkovannia [Contract of factoring and concessions (cessions): distinction and taxation]. *Liga.net*. Retrieved from <http://blog.liga.net/user/emorozov/article/22474> [in Ukrainian].
7. Baron, A. S. (2000). Ocenka debitorskoj zadolzhennosti v hode ispolnitel'nogo proizvodstva [Assessment of accounts receivable in the course of enforcement proceedings]. *Nauchno-tekhnicheskaya konferenciya MGTU. Sekciya «Finansy i buhgalterskij uchet»* [Scientific and Technical Conference MSTU. Section «Finance and Accounting»]. Retrieved from http://www.mstu.edu.ru/science/conferences/11ntk/materials/section9/section9_31.html [in Russian].
8. Prudnikov, V. I. (2000). Ocenka stoimosti debitorskoj zadolzhennosti [Estimation of the value of accounts receivable]. Retrieved from http://dom-khv.ucoz.ru/index/prudnikov_v_i_-_ocenka_debitorskoj_zadolzhennosti/0-209. Chelyabinsk [in Russian].
9. Bolotskikh, V. V. (2018, October 5). O metodike rascheta rynochnoj stoimosti prav trebovaniya debitorskoj zadolzhennosti [On the method of calculating the market value of receivables receivables]. *Repetitor ocenshchika — Tutor appraiser*. Retrieved from http://dom-khv.ucoz.ru/index/bolotskikh_v_v_-_ocenka_debitorskoj_zadolzhennosti/0-206 [in Russian].
10. Kozyr, Yu. V. (2018, October 5). Ocenka debitorskoj zadolzhennosti [Assessment of receivables]. *Repetitor ocenshchika — Tutor appraiser*. Retrieved from http://dom-khv.ucoz.ru/index/kozyr_ju_v_-_ocenka_debitorskoj_zadolzhennosti/0-208 [in Russian].
11. Sergeeva, L. L. (2018, October 5). Metody analiza i ocenki debitorskoj zadolzhennosti [Methods of analysis and evaluation of accounts receivable]. *Repetitor ocenshchika — Tutor appraiser*. Retrieved from http://dom-khv.ucoz.ru/index/sergeeva_l_l_-_metody_analiza_i_ocenki_debitorskoj_zadolzhennosti/0-207 [in Russian].
12. Gryaznova, A. G., Fedotova, M. A., Eskindarov, M. A., Tazihina, T. V., Ivanova, E. N., & Shcherbakova, O. N. (2003). Ocenka stoimosti predpriyatiya (biznesa) [Valuation of the enterprise (business) value]. Moscow: INTERREKLAMA [in Russian].
13. Konovalova, I. M. (2011, October 10). Debitorskaya zadolzhennost' predpriyatiya: analiz i stoimostnaya ocenka [Receivables of an enterprise: analysis and valuation]. *Finansovo-pravovoe agentstvo — Financial and Legal Agency*. Retrieved from <http://www.fpa.su/biblioteka/izdaniya/pravovoe-regulirovanie-v-sfere-ekonomiki/-debitorskaya-zadolzhennost-predpriyatiya-analiz-i-stoimostnaya-otsenka-i-m-konovalova> [in Russian].
14. Feldman, A. B. (2002). Ocenka kreditorskoj i debitorskoj zadolzhennosti: metodicheskie razrabotki i rekomendacii [Estimation of payables and receivables: methodological developments and recommendations]. Moscow [in Russian].